

Ajánlások

A következőkben röviden azokra a feladatokra térek ki, melyek megvalósítása nagymértékben hozzájárulna a felzárkóztató programok hatékonyságának növeléséhez.

Fontos lenne, hogy a cigány gyermekekkel foglalkozó pedagógusok megismerkedjenek néhány speciális cigány hagyománnyal, szokással, hogy megérthessék a cigány családok sajátos világát, az itt felnövő gyermekeket érő eltérő szocializációs hatások és viselkedések kapcsolatát. Ennek érdekében az óvó-, tanító- és tanárképzés tanterveibe egy kötelező (vizsgaköteles) cigány népismereti-pedagógiai módszertani modul kellene integrálni.

Az országos pedagógus-továbbképzési rendszer jelenleg folyó átalakulása érintheti a felzárkóztatás területét is. A felzárkóztató programok továbbképzésben történő megjelenítése érdekében kívánatos a cigány tanulókra összpontosító képzések egységes megjelenítése és érdekképviselete a továbbképzési programakkreditáció rendszerében.

Nélkülözhetetlen a cigány oktatási programokban használható tantervek, tankönyvek és oktatási segédeszközök fejlesztése, szakirodalmi ajánlások közzététele. A programok kidolgozásának és megvalósításának folyamatába bevonhatók lehetnek a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok is.

Mindezen túlmenően a tehetséges cigány származású diákok ösztöndíjrendszerének kiszélesítése biztosíthatná ezen fiatalok minőségi oktatását. Szükségesnek látszik, hogy ne csak az a fajta hagyományos tantárgyi felzárkóztatás működjön, amely csupán a minimum követelmények elsajátítására, az órai anyag szolgáló ismétlésére szorítkozik, hanem a pedagógusok újfajta pszichológiai és pedagógiai módszerek alkalmazásával segítsék a tanulókat a törzsanyag elsajátításában. A feltárt problémák fényében az órai tananyag átismétlése mellett, elsősorban a tantárgyakat „keresztüljáró” kompetenciák elsajátíttatására helyezendő a szakmai hangsúly. Tartalmi fejlesztés segítségével a törzsanyag „haladási igénye” és a készség- és attitűdfejlesztés fontossága szakmai szempontból kibékíthetőnek tűnik.

Végül elmondható, hogy az elemzés tanulságai szerint az elkészítendő programcsomag egyik legfontosabb feladata, hogy megteremtse azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik, hogy az alsófokú oktatási intézmények cigány tanulóit ne feltétlenül külön, a többiektől elzárva, hanem a többi lemaradó tanulóval együtt segítse a felzárkóztatásban. Mindez természetesen az általános iskolai képzésnek biztosított speciális támogatás jogi szabályozásának és etnikai jellegének újragondolását jelentheti.

Bánfalvy Csaba

A fogyatékosok iskoláztatása Magyarországon

A család mellett az oktatási intézmények jelentik a fogyatékosok képzésének, társadalomba illesztésének, szocializációjának másik fontos színterét. A családi körülményeknek ugyanakkor természetesen messzemenő következményei vannak a fogyaté-

kosok iskolai életére nézve is; az előnyös vagy előnytelen családi háttér hatással van iskolai sikerességükre vagy kudarcaikra, egész iskolai karrierjükre.

A fogyatékosok egyik meghatározó jellemzője az, hogy a globális statisztikai adatok szerint iskolai végzettségük lényegesen alatta marad az épekének. Jelenleg a gazdaságilag aktív korú népességben a fogyatékosok közel 10%-ának nincs iskolai végzettsége, mintegy 60%-ának csak alapfokú iskolai végzettsége van, miközben ez az arány az épek között csak 1%, illetve 55% körüli. Nemcsak az értelmi fogyatékosok, de az egyéb fogyatékosok között is alacsonyabb az iskolai végzettség, mint az ép társadalomban (KSH 1995).

A fogyatékosokkal foglalkozó iskolák alapvető vonása az, hogy az iskolarendszer Magyarországon többnyire erősen specializált és izolált intézményekben képzik a fogyatékosokat. A vakok, a gyengénlátók, a siketek, a nagyothallók, a mozgássérültek és gyakran az értelmi fogyatékosok számára is külön-külön iskolák léteznek az alapfokú képzésben.

Ennek a specializált és izolált képzésnek történetileg érthető okai vannak, és a specializált iskolák létrehozása az egyes fogyatékos alcsoportok részére határozottan progresszív törekvés volt a múlt században és a századelőn. A kor viszonyai között ez látszott a szakszerű gyógypedagógiai eljárások legjobb intézményi keretének. Ugyanakkor az izolált iskolák – miközben az oktatási feladatokat megfelelő, sőt kiváló színvonalon képesek ellátni – éppen a fogyatékosok társadalmi beilleszkedése szempontjából gyakran akadályokat állítanak az érintettek elé. A társadalom egészétől elkülönítetten nevelt tanulók nehezen ismerik ki magukat, nehezen igazodnak el a szűk fogyatékos szubkultúra határain kívül, az épek társadalmában, és társadalmi előmenetelükben sokoldalúan megsínylik azt, hogy kora gyermekkoruktól csak a normál társadalomtól elkülönített élethez szoktak hozzá.

Az oktatásbeli izoláció munkahelyi és egyéb társadalmi következményei a fogyatékosok számára nyilvánvalóak és sokoldalúak. Mint a (viszonylag kevésbé izolált, hiszen jelentős arányban normál iskolai osztályokban tanuló) hallássérültek munkahelyi beilleszkedésével kapcsolatban olvasható: „(a beilleszkedési problémák) ... fő oka a hiányos, nem kielégítő kommunikációs készség. Nem is annyira a munkafolyamathoz szükséges érintkezésben jelent ez gondot, mint inkább az emberi, kollegiális kapcsolatok kialakulásában, amely sokszor megoldhatatlan munkahelyi konfliktusokhoz vezet.” (Virágh, 53)

Éppen az izolált iskolai életet követő fokozott társadalmi beilleszkedési nehézségek felismerése nyomán erősödtek fel Magyarországon is a II. világháború után azok a törekvések, amelyek a rehabilitáció és az integráció gyűjtőnév alá sorolhatóak, és amelyek egyik eleme az iskolai képzés izolált jellegének enyhítése, és ha lehet teljes megszüntetése. Ma Magyarországon a gyógypedagógia egyik legfontosabb új feladata az, hogy a fogyatékos személyeknek segítsen az iskolában, a munkahelyen és az élet egyéb területein a normál társadalomba való beilleszkedésben. Az épek általános iskoláiban ma már kis számban ugyan, de jelen vannak a fogyatékos gyerekek is, ami szükségessé teszi a jövőben az integráló gyógypedagógusi és pedagógusi munka összehangolt fejlesztését.

Évtizedek óta az jellemzi a fogyatékosok alapfokú képzését, hogy az összesen mintegy 2500-3000 látási, hallási, mozgás, beszéd és halmozottan fogyatékos gyerek

mellett ennek a létszámnak körülbelül kilenc-tízszeresét teszi ki az értelmi fogyatékosok iskoláiban tanulók száma. Ezen belül is a gyermekeknek a 90%-a az enyhe értelmi fogyatékosok iskoláiban, vagy a számukra az általános iskolákban elkülönített speciális osztályokban tanul.

Az enyhe fokban értelmi fogyatékosok iskolai képzésének egyik legsúlyosabban problematikus eleme az iskolai szelekció, illetve kontraszelekció működése. Miközben ugyanis a középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékosok iskolai létszáma nem változik, erősen hullámzik az enyhe fokban értelmi fogyatékosok iskolai népessége. 1989-ben még mintegy 32500 enyhe értelmi fogyatékosnak minősülő gyereket képeztek a speciális alapfokú iskolák, 1993-ra azonban a számuk 18500 fő körülire csökkent. Ennek a mintegy tizennyolc-, harminckétezer tanulónak a helyzete régóta a figyelem előterében áll.

A sorozatos kutatások bebizonyították, hogy a hivatalos intenciókkal ellentétben az általános iskolából nemcsak enyhe fokon értelmi fogyatékos gyerekeket irányítanak a kisegítő iskolákba, hanem az olyan ép értelműeket is, akiket az általános iskolai pedagógusok nem tudnak, illetve nem próbálnak beilleszteni az általános iskolai osztályokba. Az értelmi fogyatékosok képzésekor tehát az iskolákban a gyógypedagógiai és a szociális problémák gyakran összekeverednek.

A fogyatékos gyerekek iskolai képzésének intézményei jelentősen változtak a 80-as években. A művelődési miniszter 15/1988./VIII.1./MM rendelete a testi, az érzékszervi, az értelmi és a beszéd-fogyatékos gyerekek óvodai nevelésével, valamint iskolai nevelésével, oktatásával kapcsolatos eljárásokról részletesen újraszabályozta a témánk szempontjából fontos kérdéseket. Mindenekelőtt megszűnt a „kisegítő iskola” elnevezés. Az enyhe fokon értelmi fogyatékos gyerekek nevelésére hivatott iskolát ma már ugyanúgy általános iskolának nevezik, mint a normál általános iskolát. A névváltoztatással többek között az volt a cél, hogy a kisegítő iskolához tapadó negatív társadalmi megítélést felszámolják, és elejét vegyék a fogyatékosokat és családjaikat sújtó stigmatizálódásnak.

A kisegítő iskola és a normál általános iskola névbeli összemosódása ugyanakkor nagyon veszélyesnek tűnik. Bár igaz, hogy a stigmatizálás ellen hat, ugyanakkor talán még a korábbinál is könnyebbé tette a nem értelmi fogyatékos, de az általános iskolából kiszoruló és gyenge társadalmi csoportokból származó gyerekeknek a „kisegítő iskola” felé való sodródását. A név egybemosódása következtében még inkább megvan az esély arra, hogy a rosszul informált, az iskolát és az iskolai tudást alacsonyán értékelő és a gyerekek iskolai előmenetelét nem ambicionáló szülők nem értelmi fogyatékos gyerekei bekerülnek egy olyan iskolába, amely nem a képességeiknek megfelelő szinten oktat, és amely korlátjává válik majd az életben, a társadalomban való előrejutásuknak.

Az új szabályok gyakorlati működésével kapcsolatban az a tapasztalat, hogy létezik egyfajta új kisegítő iskolai (speciális általános iskolai) ideológia. Ennek az a lényege, hogy elismerik ugyan (és ez azért nagy változás a néhány évvel ezelőtthez képest), hogy a speciális általános iskolákban a debilis gyerekeken kívül jelentős számban találhatóak nem értelmi fogyatékos tanulók is, ám a pedagógusok azt hangoztatják, hogy mivel az általános iskolák nem képesek befogadni ezeket a gyerekeket és mivel nincs az iskolarendszerben olyan köztes intézmény, amelyben a nem értelmi fogyatékos, de

az általános iskolai követelményeket nem teljesítő gyerekek tanulhatnak – ezért ezeknek a gyerekeknek a kisegítő iskola a legadekvátabb intézmény. Ez a felfogás azonban elleplezi a speciális általános iskolai pedagógusok előnyszerzési törekvéseit azáltal, hogy humanitárius mázba önti azt, ugyanakkor a nem fogyatékos gyerekek számára lehetetlenné teszi a többi éppel egyenértékű tudás és ismeret megszerzését, és ezáltal határt szab a későbbi életpályájukon is.

Az „Életminőség 95” vizsgálat adatai is pregnánsan bizonyítják, hogy az iskolarendszerben korábban értelmi fogyatékosnak minősített gyerekek egy része meglepően magas iskolai és szakmai kvalifikációs szintig képes eljutni élete során. A vizsgálat adatai szerint az enyhe értelmi fogyatékosok kb. ötöde tovább tanult az alapfokú oktatás után, minden tizedik pedig normál középiskolába került. Az is kiderült azonban, hogy az iskolai karrier összefüggésben van a családi háttérrel, például az apák iskolai végzettségével. Az iskolázottabb szülők gyerekei sokkal sikeresebbek az iskolában, mint az iskolázatlanabbaké, még közel azonos jellegű és fokú fogyatékoság esetén is. Ez nemcsak az alapfokú oktatásban, hanem a továbbtanulás esetében is igaz. A vizsgálatban az is kiderült, hogy a felnőtt enyhe értelmi fogyatékosnak minősített férfiak több mint egyharmada volt katona és 7,5%-uknak jogosítványa van. Ez a két tény is azt mutatja, hogy sokan az értelmi fogyatékosok közül képesek normál életvitelre és teljesen felszívódhatnak a normál társadalomban (Bánfalvy 1996).

A fogyatékosok számát és arányát illető hivatalos számszerű kimutatások is azt teszik nyilvánvalóvá, hogy felnőtt korban az enyhe értelmi fogyatékosok olyan nagy arányban és olyan nagymértékben vegyülnek el az ép társadalomban, hogy igen jelentős részüket nem lehet többé fogyatékosként fellelni. Miközben ugyanis az iskolázási adatok szerint a fogyatékosok 90%-a az értelmi fogyatékosok iskolájába jár, az összes fogyatékos között az értelmi fogyatékosként nyilvántartottak aránya csak mintegy 8%. A fellelhető értelmi fogyatékosoknak a teljes fogyatékos populáción belüli aránya tehát az iskolából az életbe átmenve megfordul (lásd MKM statisztikái, illetve KSH 1989, 1995).

Az izoláción túl, és az általános iskolai kontraszelekcióval szoros összefüggésben a fogyatékosok iskolai életének az a további jellemzője, hogy a legtöbb fogyatékos gyerekek számára de facto igen korlátozottak a középiskolákban, de még inkább a felsőfokú oktatási intézményekben való továbbtanulás lehetőségei; a fogyatékosok a továbbtanulás tekintetében hátrányos helyzetben vannak az épekhez viszonyítva.

Az általános iskolai tanulási körülmények eleve megszabják a fogyatékosok számára a középiskolai továbbtanulás esélyét és útjait is. Az egyéb fogyatékos kategóriáknál nem rosszabb (az értelmi fogyatékosokénál és a vakokénál kifejezetten jobb) intézményes középiskolai továbbtanulási lehetőségekkel rendelkező siketeket és nagyothallókat például az jellemzi, hogy „a hallássérültek általános iskoláiban végzett növendékek szinte valamennyien tovább tanulnak... A siketek és nagyothallók többsége szakmunkásképző iskolákban tanul tovább. Minden évben 2-3 siket és 5-6 nagyothalló tanuló kerül közvetlenül gimnáziumba vagy szakközépiskolába.” ... „Gimnáziumba csak néhány kivételes képességű hallássérült fiatal jelentkezik. ... A gyakorlatban a legjobb képességű hallássérültek a szakmunkás bizonyítványt megszerezve, esti vagy levelező tagozaton végzik el a dolgozók gimnáziumát.” (Virágh, 14)

Irodalom

- [1] BÁNFALVY CSABA: *A felnőtt értelmi fogyatékosok életminősége*. Budapest, 1996
- [2] BÁNFALVY CSABA: *Gyógypedagógiai szociológia*. Budapest, BGGYTF, 1995
- [3] GAYER GYULÁNÉ–KRAUSZ ÉVA–HAFOS GYULA: *Az 1961-64 között született középsúlyos értelmi fogyatékos fiatal felnőttek helyzetének vizsgálata*. Középsúlyos értelmi fogyatékos felnőttekről. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Szociálpolitikai Értesítő, 1985. 2, 15-90
- [4] *A fogyatékosok életmódja és életkörülményei*. KSH, Budapest, 1995
- [5] *A népesség egészségi állapota*. KSH, Budapest, 1989
- [6] LADÁNYI JÁNOS–CSANÁDI GÁBOR–GERŐ ZSUZSA: *A „megszüntetve megőrzött” gyógyó. A kiegészítő iskola egy nyomonkövetéses vizsgálat tükrében*. Kritika, 1996. július 8-11.
- [7] VIRÁGH KÁROLYNÉ: *Hallássérült fiatalok pályaválasztása*. Budapest, OPI, 1985

Pálfy Zoltán

Moldvai csángó fiatalok erdélyi iskolákban

A moldvai csángó magyarok Erdélyben történő anyanyelvi beiskolázására 1990 óta történt kísérletek a központ-periféria viszony egy sajátos példájának elemzésére adnak alkalmat. E viszonyban nem annyira a szakmai szempontok, mint inkább az ideologikus felhangok dominálnak. Ezzel függ össze, hogy az említett beiskolázási akciókat nem készítették elő megfelelően. A fogadóintézmények szociális beágyazottságáról, a csángók környezetváltással kapcsolatos lehetséges problémáiról nem állt rendelkezésre megfelelő tudás. Az 1990-95 közötti időszakban az akciókban résztvett néhány száz csángó diák túlnyomó többségének sem emberi, sem szakmai szempontból nem jelent megoldást a „magyarul tanulás” e formája. Azok, akiknek végül is sikerült beilleszkednie az új, az otthonitól igencsak eltérő környezetbe, nagy valószínűséggel nem fognak hazatérni. Így viszont – a „magyarrá visszamentés” sok vitát kavarázó célján túl – ez az anyanyelvi oktatási program nem éri el eredetileg deklarált célját. Maguk a csángók pedig olyan traumáknak vannak kitéve, amelyekről sem maguk, sem a szervezők nem beszélnek szívesen.

Boros László

Új generáció a felsőoktatásban

A jelenleg a felsőoktatásban tanuló évfázatoknak két objektív összefüggés tekintetében jelentősen más a helyzetük, mint a megelőző generációnak. Szociálpszichológiai szempontból alapvető tény, hogy ezeknek az évfázatoknak a politikai, jogi és gazdasági intézményrendszer átalakulása, azaz a rendszerváltás már nem meghatározó élmény, hanem történelmi adottság.